

Prof. univ. dr. CĂLIN SINESCU

TEORIA CONFLICTELOR POLITICE

- ÎNDRUMAR -

Copyright © 2008, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

Editurii Pro Universitaria

ISBN 978-973-129-351-6

1. VIOLENȚA – DEFINIȚIE ȘI MODELE DE REPREZENTARE: INTERPRETĂRI ALE VIOLENȚEI

Despre originea cuvântului “violență” și evoluția sa

Termenul de “**violență**” este împrumutat din latina clasică, **violentia** însemnând caracter “avântat, sălbatic, neîmblânzit”. În același context este folosit și cuvântul **violentus**, atunci când se face referire la un vin, la un vânt sau la o “forță violentă”.

În secolul XVI, în Franța, cuvântul se folosește în expresia “a face abuz de forță pentru a constrânge pe cineva” sau “a violenta pe cineva” – “faire violence à quelqu’un”.

În 1600, cuvântul violență reia sensul latin de “forță irezistibilă, nefastă sau periculoasă”, pentru ca în 1748 să întâlnim expresia “faire violence à une femme, c’esteste à dire la violer”. În dicționarele franceze din 1774, “violența” se putea aplica unui sentiment sau unui fenomen (violența unei pasiuni, violența unui uragan), marcând, totodată, o anumită intensitate a limbajului.

Atât adjectivul violent, cât și verbul a viola (violer) derivă de la latinescul “vis”, care desemnează mai întâi “forța în acțiune”, în timp ce pluralul “vires” desemnează și mai concret forțele fizice și în special forțele militare.

“**Vis**”, începând cu Cicero, traduce valorile tehnice ale termenului grec **dunamis**: “dinamică, vigoare, putere”, dar și “virtute, valoare, abundență, esență sau caracter esențial al unui lucru sau al unei persoane”. Cuvântul **vis** este strâns legat de ideea de viață, de forță vitală.

Potrivit cercetărilor în materie, termenul de violență și-ar putea avea rădăcinile în terminologia indo-europeană, greacă și latină ce corespunde “ideii de viață, de vital, de natural, la orice ființă vie...”, deci violența înseamnă, într-un fel, viața.

În concepția lui J. Bergeret, violența este naturală și primitivă, fiind prezentă încă de la începutul primei forme de viață și asimilabilă instinctului de supraviețuire, de autoconservare.

Această violență instinctuală primară aparține registrului arhaic, ea se caracterizează prin încercarea de impunere a opțiunii “sau eu, sau el” și este distinctă de agresivitatea sau ura caracteristice erotismului. Violența primitivă nu vizează deci plăcerea, ci apărarea de sine.

Pentru J. Bergeret, violențele sau manifestările violente ar rezulta, deci, din neintegrarea violenței fundamentale. El precizează că această integrare nu este niciodată completă, perpetuă și definitivă, [...] e posibil ca violența primitivă să repara la eșalon individual sau colectiv cu ocazia conflictelor economice sau sociale, a războaielor, a revoluțiilor sau a problematicii fundamentale de opțiune care revine cu și mai mare claritate: ori ei, ori eu!

În această accepțiune, actele de violență ar exprima o reparație a temerilor arhaice și ar constitui o modalitate de apărare, de răspuns la o amenințare de distrugere a propriei ființe. Acest fapt este ilustrat de altfel de noțiunea de legitimă apărare, în care recurgerea la violență este admisă.

Definiția violenței

Motto:

*“Violența este la fel de greu de definit,
pe cât este de ușor de identificat...”*

Cea mai mare parte a autorilor și specialiștilor în materie sunt de părere că violența este aproape imposibil de definit. Ea implică, de fapt, ideea unei depărtări de la normă sau a unei infrațiuni față de normele și regulile care definesc situațiile considerate drept naturale, normale sau legale. Ca urmare, este greu să definești ceea ce scapă regulilor sau stărilor de normalitate, mai ales în contextul în care violența este încărcată de valori pozitive sau negative legate de violarea sau distrugerea ordinii; pe de altă parte, dificultatea definirii termenului în sine depinde, în mare, de criteriile folosite de un grup sau altul care, în ultimă instanță, decide el însuși asupra a ceea ce este normal sau anormal.

Potrivit dicționarului “Le Petit Robert”, violența poate fi definită astfel:

- forța brutală pentru a supune pe cineva, brutalitate, act, mișcare de violență;

- manifestări sociale ale acestei forțe brutale: escaladarea violenței;
- forța brutală (a unui lucru, a unui fenomen); caracteristic a ceea ce poate produce efecte brutale: violența unui sentiment, a unei pasiuni.

Dicționarul “Larousse” precizează că termenul violență provine din latinescul “violentia”, care semnifică:

- caracteristic a ceea ce se manifestă, se produce sau produce efecte cu o forță intensă, extremă, brutală;
- caracteristic a ceea ce este agresiv; brutalitate;
- vehemență extremă, comportament și vorbire brutală;
- *pl.* violențe; acte violente, a comite violențe.

Dicționarele contemporane definesc în general violența ca o stare, o forță intensă și deseori distrugătoare, prin extensie ca un exces, vigoare excesivă (ex. violența unei expresii). Violența constituie, astfel, un fapt caracterizat prin abuzul forței, în scopul de a constrânge pe cineva împotriva voinței sale. Ea se opune consilierii sau dialogului și, în ultimă instanță, dreptului.

Cuvântul violență are particularitatea de a desemna în același timp un mod de a fi, o acțiune și valoarea ce se adaugă la aceste două elemente: intensitatea și folosirea forței, precum și dauna provocată celuilalt.

În sens juridic, violența sau violențele sunt “acte prin care se exprimă agresivitatea și brutalitatea îndreptate împotriva semenilor săi și prin care acestora li se cauzează leziuni sau traumatisme mai mult sau mai puțin grave”.

Violențele constituie fie un delict, fie un element constitutiv al unui delict, o cricumstanță agravantă sau un fapt generator de scuze.

De menționat, totodată, că în condiții strict definite, legea autorizează anumite violențe (sport, chirurgie, menținerea ordinii).

Abordarea juridică a violenței, deși mai precisă, se referă și la normă, în speță “integritatea persoanei” și nu reprezintă ,deci, o valoare absolută. Ea consideră totodată că actele de agresiune aduc atingere atât integrității corporale, cât și integrității psihologice a persoanei.

La fel ca și patologicul sau normalul, perceperea violenței depinde de valorile și sistemele aflate în vigoare într-o societate sau grup, într-o perioadă dată.

Ideea de violență este încărcată cu valori pozitive sau negative, în raport de situațiile apreciate drept normale sau legale. Aceste norme pot fi instituționale, juridice, culturale, personale sau de altă natură.

Violența introduce amenințarea cu imprevizibilul, dereglarea, haosul, “acest element de imprevizibilitate totală ce își face apariția de îndată ce ne apropiem de domeniul violenței”.

Sociologii francezi apreciază că atunci când vorbim despre violență este aproape imposibil să disociem faptele într-un mod în care ele să poată fi percepute și că, în consecință, formularea unei definiții universale în cazul violenței este greu de făcut. Printre definițiile propuse în literatura de specialitate se află și aceea a lui Yves Michaut, pe care o susținem și cu care vom opera în continuare, care ia în calcul cele trei mari forme ale violenței: fizică, economică și simbolică (sau morală). Noțiunea de interacțiune în jurul căreia se articulează această definiție este fundamentală, ea făcând totodată trimitere și la triada ce nu poate fi niciodată evitată în abordarea fenomenelor violente: autorul, victima, situația.

Ca urmare, potrivit sociologului francez, “există violență când, într-o situație de interacțiune, unul sau mai mulți actori acționează în mod direct sau indirect, în grup sau separat și aduc atingere unuia sau mai multor indivizi, în măsură variabilă, fie în integritatea lor fizică sau morală, fie în acțiunile de posesie sau în participările lor simbolice și culturale”.

Violența, ca fenomen, este deseori schimbătoare, imprevizibilă și reprezintă mai întâi un conflict de autoritate, lupta pentru putere și, ca atare, ea este aprobată sau denunțată, licită sau ilicită, în funcție de normele sociale care nu sunt întotdeauna clar definite. Ca forme ale violenței putem vorbi despre violența fizică, economică, morală, precum și despre violența materială, verbală, impulsivă (de gen reacțional – agresivitate, barbarie, atrocități), rațională sau instrumentală (calculată), apoi despre violența individuală, interpersonală, colectivă, ori despre violențele dintre state – războaiele civile și violențele infrapolitice (acte teroriste).

Modele de reprezentare a violenței și agresivității

Abordarea antropologică

Diferitele curente ale antropologiei sunt de acord cu recunoașterea singularității omului în materie de violență.

Din punct de vedere **etologic**, violența este un instinct și posedă în ea însăși un impuls spontan. Ea este necesară formării lumii deoarece ea structurează relațiile sociale, făcându-le să evolueze către schimb și comunicare. În baza acestei teorii, viața ar fi modelată de agresiune. Când evoluția omului a permis ca el să-și domine mediul, instrumentele și tehnicile tot mai sofisticate, instinctul a devenit dăunător, iar agresivitatea distrugătoare. Din acest punct de vedere, se poate considera că manifestările agresive, distrugătoare ar reprezenta un produs al culturii.

Din punct de vedere **neurofiziologic**, organismul reacționează la stimulările din mediul în care evoluează. Agenții stresanți – numiți stresori, constituie agresiuni la care organismul atacat va răspunde. Atingerile microbiene, de exemplu, ar putea constitui situații de stres susceptibile de a provoca, la rândul lor, agresivitate.

Specialiștii în neurobiologie au localizat anumite regiuni ale craniului implicate în producerea unui comportament agresiv. Astfel, anumite regiuni cerebrale precum septum-ul, hipotalamusul ventro-median și nucleii rafeului ar fi implicați în modularea răspunsului agresiv. De asemenea, rolul amigdalelor pare a fi determinant în pregătirea comportamentului agresiv.

Abordările **psihologice** ale violenței și agresivității încearcă să stabilească o legătură între conduitele agresive și anumiți factori determinanți; astfel, unele teorii de tip behaviorist studiază relația dintre stimulenții de mediu și agresivitate (privarea de hrană, variațiile unor parametri externi etc.). Alte teorii insistă pe importanța modelelor, afirmând că violența se învață pe baza unor experiențe cu încărcătură emoțională densă trăite în familie sau în medii conexe, în timp ce alte studii apreciază agresiunea ca pe o primă reacție împotriva frustrării.

Abordările **clinice** subliniază importanța factorilor traumatici, cum ar fi separările sau crizele familiale, în formarea personalităților agresive. Cercetările făcute pe această temă au evidențiat o corelație între autoagresiunea suicidală și agresiunea îndreptată spre alt individ. Studiile lui E. Durkheim asupra suicidului subliniază și ele, în egală măsură, reversibilitatea agresivității.

Psihologia socială studiază agresivitatea și violența în cadrul unor situații de interacțiune, arătând că trăsăturile de personalitate nu constituie singura cauză de producere a conduitelor agresive. Unele experiențe în domeniu au demonstrat, de pildă, că între comportamentele agresorilor și cele ale victimelor ar exista o condiționare reciprocă.

În sfârșit, punctul de vedere **psihanalitic** consideră agresivitatea ca un destin posibil al impulsului care încearcă să se satisfacă, făcând distincție între impulsul sexual și impulsurile **euului**, care vizează autoconservarea individului.

În **abordarea sociologică**, teoriile sociologice asociază violența organizațiilor sociale și politice.

În acest cadru, evidențiem teoriile lui T.R. Gurr și J.C. Davies, care corelează violența cu privarea relativă, gradul de violență fiind condiționat de distanța care separă nivelul de aspirație și nivelul de satisfacție al indivizilor.

S.P. Huntington, la rândul său, stabilește o corelare între schimbare, modernizare și violență, arătând că schimbările rapide în societate favorizează dezintegrarea socială și, deci, emergența violenței.

În fine, **conceptia sistemică** consideră violența ca o consecință a exploatării sistemului social, în timp ce E. Durkheim postulează că crizele economice, morale și politice atrag după sine o dereglare a normelor de funcționare și a valorilor colective, care afectează coeziunea grupului și favorizează emergența comportamentelor agresive.

În ceea ce privește legitimitatea violenței, unii autori încearcă să stabilească dacă folosirea violenței, considerată în mod obișnuit drept ilegală, nu este uneori și legitimă, având în vedere faptul că violența care pune capăt violenței este legitimă și că atât în plan individual, social sau politic, violența ar putea fi singurul răspuns la violență. În acest context, s-a specificat că violența este legitimă **dacă și numai dacă** are finalitatea de a pune capăt altei violențe care

amenință individul și societatea. Violența nu dă însă **nici un drept**, ea constituind expresia unui dialog devenit imposibil, având permanent în acest sens un aspect negativ. Chiar dacă uneori ea este necesară, recurgerea la violență nu constituie prin aceasta un drept.

Definiții

Relativitatea și caracterul cvasi-imposibil de definit al conceptului permit folosirea cuvântului “violență” pentru a defini multiple situații. **Agresivitate, agresivitate, act violent și pericolozitate** sunt, în acest sens, termeni care se substituie cu ușurință unii pe alții în limbajul curent, păstrându-și, totodată, nuanțele caracteristice.

Agresivitate

Definim agresivitatea ca fiind “tendința de a ataca”. Termenul este împrumutat din latină, **ad gradere** – “a merge către”, completat cu sufixul -ite, de la **item** – “asemănător”, “în acest fel”. Agresivitatea este un instinct elementar, de aceeași factură cu foamea și sexualitatea, care suprimă acțiunea factorilor exteriori cum ar fi regulile și interdicțiile. Agresivitatea este în folosul materiei vii. Ea este utilă dezvoltării individului, a psihicului și a capacităților sale. Civilizația și cultura îmblânzesc această tendință naturală și o lasă să se manifeste în forme acceptabile și, dacă este posibil, non-violente. Agresivitatea nu este neapărat deranjantă și nu poate fi asimilată violenței.

Agresivitate

Agresivitatea constituie expresia comportamentală a agresivității, adică acțiunea de a ataca. Ea este definită, conform dicționarului “Grand Larousse de la Langue Francaise”, drept “un atac neprovocat și spontan”.

Agresivitatea este un comportament social care izvorăște și se realizează într-o relație cu altul. Ea se exprimă printr-o interacțiune: [...] “un comportament agresiv este de neconceput fără prezența unei alte persoane; practic, nu există agresivitate fără victimă”.

Act violent

Dacă violența este dublată de agresivitate, ea scapă mecanismelor de control pe care le-am descris. Actul violent este expresia unei agresivități distructive și, în același timp, rezultatul unui defect de inhibiție al instinctului agresiv. Actul violent reprezintă “forma brută, manifestată deschis” a instinctului, iar nu instinctul în sine. Violența, raportată la agresiune, exprimă brutalitatea și se referă la drept, la reguli și cutume.

Izbucnirea violentă exprimă o luptă pentru viață. Ea nu se rezumă doar la protecția subiectului, ci vizează și distrugerea obiectului în cauză. De aceea, ea nu se înscrie într-un mod relațional, identificarea la obiectul atacat fiind imposibilă.

Periculozitatea

Cuvântul periculozitate este format din cuvântul pericol, ce derivă din latinescul **dominarium**, provenit, la rândul său, din **dominus**. Pericolul conține la origine ideea unei dominații și a unei puteri arbitrării care îl expune la un anumit rău sau pericol pe cel asupra căruia se exercită.

Noțiunea de periculozitate face trimitere la o eventualitate nesigură și “implică o predicție al cărei grad de împlinire este aleatoriu și indică posibilitatea ca un individ să comită un act violent. În prezent, cunoașterea antecedentelor și identificarea situațiilor în care acestea s-au derulat constituie factorul predictiv cel mai fiabil la scara individului, având în vedere faptul că șansele de a prevedea un act de violență la un individ fără antecedente sunt aproape nule.

Interpretări ale violenței

Interpretările violenței sau încercările de a o explica sunt multiple și se situează în planuri diferite.

Unele țin de concepții generale ale naturii umane sau de sisteme de explicare a dinamicii societății. Altele, mai specifice, dar de importanță mai limitată se leagă de violență sau de conflictele internaționale, astfel încât ele își caută originea în propriile centre ale acestei societăți.